

За хвилями повені (передмова)

Антоніна Гармаш-Литвин

У кожного з нас в душі все життя втаємниченою піснею бринить спогад про дитинство, про той куточок, де вперше ступив ногою на землю, де відкривав собі дивосвіт буття. Мабуть немає на землі людини, якій би не кортіло пройти стежками дитинства, торкнутися свого початку. І як обкрадено чується серце, коли не можна цього зробити.

Я виросла в дивовижно прекрасному селі, у Дніпровському лоні. Дніпро для нас був живим духом. До нього йшли, як до Бога – очиститись від життєвої сірості, набратися наснаги, змити всі гріхи, розраяти горе, радіщами поділитись. Якщо хтось вертав з далекої дороги, то мерщій поспішав до Дніпра: скупатися, змити втому і всяку нечисть, набратися сили, торкнутися рідної водиці.

Дід мій майже щодня ходив до Дніпра. Воду тоді ще пили, Дніпрова вода була солодкою. Отож ніякої іншої дід не міг напиться, а йшов до Дніпра, забродив у воду далеко, нахилився і пив, "цілувався з Дніпром", за його висловом.

Коли пізньої осені Дніпро сковувала крига, в селі говорили: "Дніпро став", "Дніпро заснув..."

А як прислухалися тихими березневими вечорами, чи не гримить на Дніпрі: бо коли крига рушала з місця, ламалась і тріскалася так лунко, як гарматні постріли. І як радісно поширювалась весняна новина: "Дніпро рушив!" Дивитися льодохід ішли усім селом, це було неповторне видовище. Така сила і могутність чулася в тому незупинному, невідворотному рухові, що всі, мов заворожені, не могли відірватися, подовгу стояли в урочистому мовчанні.

Дніпро своєю силою молов зерно, готуючи запашне борошно. Вздовж берега стояло кільканадцять водяних млинів, з усіх навколишніх сіл. Млини складалися із двох тупоносих, широких човнів, що звалися байдак і завертка. На байдаку знаходився власне млин, з жорнами, з усіма пристосуваннями, з ковшем. Все це накрите дерев'яною хаткою. А на завертці кріпився дерев'яний вал з могутнього дуба: на валу були лопаті, що їх крутила течія, надаючи руху всім пристроям. Для млина вибиралось місце, де найшвидша течія, як казали у нас: "де бистря нуртує". Все літо помольці їздили до Дніпра, везучи назад пухкі мішки пахучого борошна. Мололи всяке зерно: кукурудзу, гречку, жито, пшеницю, ячмінь, встановлюючи в який день тижня, яке зерно мололи. У млинах, було завжди людно і весело! Які тут пісні співалися, які казки та легенди розповідалися вечорами !.. Ті, що лишалися на ніч, згадували, як диво, такі Дніпрові ночі. Слухали, як сонно хлюпоче Дніпро, як шепотять береги, як "скидається" віддалік риба. І розмовляли з Дніпром піснею!

Кожної весни Дніпро заливав моє село своїми водами. Повінь була різна – або тільки до села, або до порогів хат, або і в хати, аж по вікна. Хати будувалися на дерев'яних палях. Кожна хата стояла на горбочку, а якщо не було природного

горбочка, то скликали толоку і навозили "насип" (так звався штучний горбок). Під час повені ми жили на горищах. Школа теж була посеред води, і там проходили уроки. Нас привозили човнами і забирали теж. Не затопленими лишались горбочки-острівки. Вони рясно вкривалися соковитою зеленню, вигріті весняним сонечком, напоєні Дніпровною водою. Звалися у нас такі острівки качками. Можливо тому, що численні водоплавні птахи, гніздилися на них. Диких качок у нас було дуже багато. У голодні роки, коли люди винаходили засоби вижити, яйця качині збирали відрами. А так їх ніхто не зачіпав, хоч всі знали, що якщо перший раз забрати яйця у качки, то вона нанесе вдруге. На ці качки вивозили корів, там вони днювали і ночували, туди господині їздили доїти корів. А скільки смачного зілля ми, дітвора, знаходили там! Особливими ласощами були щавель і лопуцьки. З лопуцьок (так звалось квітконосне соковите стебло щавлю) варили киселі, пекли пиріжки. А весняні щавлеві борщі, що то за смакота! Добували ми і "спичаки" (молоді ростки очерету). Які вони запашні і солодкі! А товсті соковиті кореневища очерету у нас іменувались "тростиною", бо за зовнішнім виглядом та солодким смаком нагадували цукрову тростину, про яку ми читали в географії. Ішли в їжу і соковиті білі корінці осітнягу, рогозу. А які ж гарні квіти на "качках"! Основна гама жовто-рожева – від жовтецю та зозулиного цвіту. А деякі "качки" яскравіли білим та бузковим кольором любки. Любка зараз у "Червоній книзі", а на наших луках її було дуже густо.

"Качки" для нас, малечі, були як казкові краї. Для старших, парубків і дівок – місцем розваг, танців, хороводів, весняних ігрищ. Бо наші дівки й парубки ще водили хороводи, грали у весняні ігри, такі як "А ми просо сіяли, сіяли" і т.п. Повінь довго не сходила, аж із води проростала трава, русалчиними косами слалась по воді. Як вистачало у неї сили прорости крізь товщу води? Про цю траву була місцева приказка: "Скакай, дурню – трава видно! Скочив дурень – і голови не видно"

А які весняні симфонії творили жаби! Яких тільки рулад не виводили в тихі вечори! А з верб перегукувалися солов'ї. Удень бриніло тріо зозулі, горлиці і одуда, їх спів такий злагоджено-узгоджений, що поодинці просто не уявлявся.

Природа нашого заповітного куточка була неповторна. Луки буяли травами, озера і озеречка кишіли рибою. Від Дніпра село знаходилось за чотири кілометри, а сусіднє село Налісні розкинулось на самому березі, на піщаних горбах. Навпроти Дніпро, мов рукою, обіймав невеликий острів. На тому острові був ліс: предковічні дуби, осокори, берести, клени росли, як з води. Береги обплетені густими лозами. Рукав, що обіймав острів, звався Мироною річкою. Від Миронової річки до Дніпра перебігав через весь острів веселий струмочок, перерізуючи його навпіл. Цей струмочок іменувався гордо: річка Киркича. На галявинах острова буяли зарослі ожини, такі врожайні, що в час досягання ягід із нашого Старого, з Налісень, з Васютинець (віддалених на 8-9 км від Дніпра) жінки і діти щодня набирали ожин відрами.

А які рідкісні рослини і тварини були в тому острові! (за місцевою говіркою не на острові, а в острові), тепер їх можна знайти тільки в Червоній книзі, або як зниклі з лиця землі. Батько розповідав мені, що він бачив чудовисько на чотирьох лапах,

завдовжки метрів до двох, схоже на ящірку, або швидше на крокодила. Я вважала, що це витвір батькової уяви. Аж потім пізніше довідалась, що це був піщаний варан, реліктова тварина, яка збереглася у наших незайманих місцях. А потім сама в острові зустрілася з жабою ропухою, жаба була завбільшки з тазок, очі, мов п'ятаки, а коли піднялася на лапах, то я й зовсім перелякалась. І досі в душі відлунує той дитячий подив. І знову ж таки, згодом дізналася, що мені пощастило зустрітися із реліктовою твариною, яка збереглася в такому вигляді мільйони років, їх на земній кулі налічується всього кілька десятків. І живуть вони у незайманих куточках, не "освоєних" цивілізацією.

На наших пасовиськах і сінокосах був конезавод "Союзного" значення. Там вирощувались племінні коні, був іподром, де їх навчали.

У нас в селі дуже любили коней, і хлопчак і дівчатка вміли їздити верхи змалку. У колгоспі був свій племінний жеребець, коні нашого колгоспу змагались із конезаводськими. Колгоспний племінний жеребець був такий сильний, що його боялися вивести на прогулянку, як у казці, що на 12-ти цепах виводили. Але були знавці коней, що й цепів не потребували, приборкували силою волі. Коли батько виводив коня на прогулянку, то сходилися всі помилуватися могутньою красою жеребця, – стояли віддалік і заздрісно позирали на умільця, який гнуздав і сідлав коня, а потім вихором линував на луки.

У районному центрі працювала фабрика лозоплетіння, сировину постачало наше село. Які дивовижні вироби народних майстрів виготовлялись на тій фабриці! Всі діти виколисувались у плетених колисках, що висіли у кожній хаті на сволюку. Кошики були у нас найрізноманітніших форм і призначень. Посуд був переважно дерев'яним, починаючи з діжок, корит і кінчаючи ложками. Навіть пер металевих у нас, школярників, не було. То йшли на вигони, де гелготіли численні зграї гусей, збирали пір'я і виготовляли собі пера.

Окрім всього, в нашому селі боготворили пісню. Співати вміли всі, знали безліч пісень, про створення кожної пісні переповідалися легенди. Дівчата цінувались не за вродою, а за вмінням співати, а парубок, котрий не вмів співати, мусив шукати наречену собі деінде, бо жодна дівчина за нього не піде.

І ходили в нашому селі у вишиванках. По вишивці можна було дізнатися, чи це вдівець, або вдова, чи одружений, або одружена, чи жених, або наречена, чи просто хлопець, або дівчина. Весільне вбрання було з глибоких прадавніх народних традицій. Коли б хто одягнув білий весільний одяг, то з нього реготало б усе село. Всі баби носили очіпки, а молодіці – пов'язки. Пов'язка – головний убір, дуже гарної форми, багато оздоблений. Шився в основному з парчі. Навіть найбільші модниці позаздрили б нашим молодіцям у пов'язках – кожна виступала в ній, як древня цариця Нефертіті. Одягали пов'язку на весіллі після обіду. Урочисто знімали вінок із стрічками, передавали його молодшій сестрі, а молодій одягали пов'язку, співали пісень, вітаючи її вже як молодіцю.

Гуляти в клуб дівчата йшли у вишиванках, у рясних спідницях. Правда, замість

вишитої лиштви з-під спідниці визирало біле мереживо. Але воно було акуратно припасоване, майстерно виплетене. Ще багато деталей старовинного одягу та звичаїв збереглося в нашому селі з давньої давнини. Багато слів, яких я не зустрічаю зараз ні в літературній мові, ні в діалектах інших районів. Щоб оцінити мовне багатство нашого села, досить послухати назви урочищ, озер, лук, гаїв:

озеро Кривовирське;

урочище Варівщина;

Сотницький луг;

урочище і озеро Купліваха;

озеро Розсохувате;

озеро Білів, Потикваша, Руга;

озеро і урочище Хомиха

(Володів ним завзятий хазяїн із тих, що їх, оголосивши куркулями, знищили. Його примовку про багатства озера Хомихи односельці довго згадували: "І що та бідна убож їсть – ось тут линяччя та карасяччя");

пасовище Помірки;

болото Покал;

урочище Білошисте;

Берків, Вульвачеве, Шишівське;

озеро Діжа

(кругле і бездонно глибоке, вода прозора, кришталева, дві верби по боках, їх коріння було видно в воді глибоко-глибоко);

озеро Піскуваха, Домське;

річка Перевізька.

По луках блукали зграї дрохв. Їх називали — "дикі кури". Біля численних озер, боліт водилося безліч водоплавних птахів. Тихі, втаємничені озера і болітця кишіли ними. Яких тільки там не було! Але ніхто не полював на них. А якщо хто ловив рибу під час нересту, то його зневажали, як злодія. Та ніхто і не важився на таке. Коли я поринаю в спогади дитинства, мене дивує безпосередність дорослих чоловіків з нашого села. Ось таке: коли ішли ловити рибу неводом, то збиралось чоловік 5-6. Наловивши риби, всі збиралися вдома у власника невода. Розкладали весь улов на рівні купки (по кількості учасників, плюс купка за невід). Потім зав'язували хусткою очі одному із рибалок, ставав перед уловом старший із рибалок, показував пальцем на одну з купок і питав його: "це кому?" Той, що із зав'язаними очима називав когось із учасників, або говорив: "за невід". Поки не будуть розподілені всі купки. Справа в тому, що пайки намагалися зробити однакові. Але риба була і дрібна, і велика. Отож там, де риба дрібніша, її було більше, де крупніша – менше. Коли б кожен вибирав сам – було б сварки, незгоди. А так розходились усі із сміхом і жартами.

Священним птахом в нашому селі вважався лелека. Якби робили герб нашого села, то лелека на ньому був би обов'язково. Жили на кожній хаті. Хати вкривали соломою так, щоб було де мстити гніздо лелеці.. Як їх чекали весною! Ми, дітвора бігали

кожного ранку за село, виглядали лелек. Так хотілося побачити, як вони повертатимуться додому з далекого краю. Але такого видовища ми ніколи не бачили. Лелеки прилітали завжди вночі. Отож ми прокидались якогось ранку і чули радісний клекіт своїх лелек. Якщо до когось на хату не повертались лелеки, то був траур всього села. Або часом поверталась одна птаха... хата, де не селились лелеки, вважалась нещасливою, або господарі недобрі люди. У новозбудовану хату вселялись тільки навесні, як поселяться на ній лелеки.

І все це зникло, навіки затоплене, стало гнилим болотом, бо проектна потужність моря не набралась, вода загнила, риба загинула. А для наших односельців, та й для всіх сусідніх сіл, риба була основною їжею. Особливо в голодні роки, коли вона допомогла вижити: в 1933, в 1947, кажуть, що і в 1921. Тоді і з'явилася у селі приказка: "Рибка без хліба брудка"...

Оцей заповідний куточок затопили, коли будували Кременчуцьку ГЕС. Люди частково роз'їхались, частково, виселились на гору, з'єднавши троє сіл в одне.

А ті легенди, що винесла із дитинства, я записала. І хотілося, щоб все це стало пам'ятником моєму утопленому селу.